

מסלול יורה יורה

חופה וקידושין

דוגמא • קידושין
אבן העזר סימן כ"ו

סיכום הסוגיות
מהטור והשולחן
ערוך על פי דרישות
הרבנות הראשית

חוברת
לימוד

למען ילמדו

סיכום

הלכות חופה וקידושין

מסלול הכשרת עורכי חופה וקידושין

סוגיות הגמרא, הראשונים והשו"ע

סוגיות הגמרא הנלמדות במפגש זה

מה לצד השווה שבהן שכן הנאתן מרובה. שטר יוכיח! מה לשטר שכן מוציא בבת ישראל. כסף וביאה יוכיחו! וחזר הדין; לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה, הצד השווה שבהן שקונין בעלמא וקונין כאן אף אני אביא חופה שקונה בעלמא וקונה כאן.

מה להצד השווה שבהן שכן ישנן בעל כרחיה. ורב הונא? כסף מיהא באישות לא אישכחן בעל כרחיה. אמר רבא שתי תשובות בדבר: חדא, ד"ש"ש" תנן ו"ארבע" לא תנן.

ועוד, כלום חופה גומרת אלא ע"י קידושין?! וכי גמרינן חופה שלא-על-ידי-קידושין מחופה שעל-ידי-קידושין?! א"ל אביי הא דקאמרת, ג' תנן וד' לא תנן -- תנא מילתא דכתיבא בהדיא קתני, מילתא דלא כתיבא בהדיא לא קתני.

ודקאמרת, כלום חופה גומרת אלא על ידי קידושין, רב הונא נמי הכי קאמר: ומה כסף שאינו גומר אחר כסף -- קונה, חופה שגומרת אחר כסף -- אינו דין שתקנה!?

(שם ה. - ה.)

ההוא גברא דאקדיש בשוטיא דאסא בשוק, שלחה רב אחא בר הונא לקמיה דרב יוסף כה"ג מאי, שלח ליה נגדיה כרב ואצטרך גיטא

מתני' האשה נקנית בשלוש דרכים, וקונה את עצמה בשתי דרכים. נקנית בכסף, בשטר ובביאה. בכסף - בית שמאי אומרים: בדינר ובשווה דינר. ובית הלל אומרים: בפרוטה ובשווה פרוטה.

(קידושין ב.)

מניינא דרישא למעוטי מאי? מניינא דסיפא למעוטי מאי? מניינא דרישא למעוטי חופה.

(שם ג.)

אמר רב הונא חופה קונה מקל וחומר: ומה כסף שאינו מאכיל בתרומה -- קונה, חופה שמאכלת בתרומה -- אינו דין שתקנה?! וכסף אינו מאכיל?! והאמר עולא: "דבר תורה ארוסה בת ישראל אוכלת בתרומה, שנאמר: "וכהן כי יקנה נפש קנין כספו", והאי "קנין כספו" הוא.

ומה טעם אמרו אינה אוכלת? גזירה שמא ימוזג לה כוס בבית אביה ותשקנו לאחיה ולאחותיה. אלא פריך הכי: ומה כסף שאינו גומר -- קונה, חופה שגומרת -- אינו דין שתקנה?! מה לכסף שכן פודין בו הקדשות ומעשר שני. ביאה תוכיח! מה לביאה שכן קונה ביבמה. כסף יוכיח! וחזר הדין; לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה, הצד השווה שבהן שקונין בעלמא וקונין כאן, אף אני אביא חופה שקונה בעלמא וקונה כאן.

דין קידושין

סימן ל"ד

ברכת האירוסין

נוסח הברכה

במסכת כתובות²² מובאת ברייתא "מברכים ברכת חתנים (שבע ברכות) בבית חתנים וברכת אירוסין בבית האירוסין". האמוראים בגמרא פירטו את נוסח הברכה: "בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצותיו וציונו על העריות ואסר לנו את הארוסות (מדרבנן²³), והתיר לנו את הנשואות ע"י חופה וקידושין".

הגמרא מבארת שבנוסח הנ"ל הברכה מסתיימת ללא "ברוך אתה ה'" (חתימה) בסוף, כמו בברכות קצרות על פירות או על עשיית מצוות שאין בהם חתימה בסוף, שהרי ברכת האירוסין היא ברכה קצרה שכולה הודאה על עניין אחד וממילא אין צורך לחתום בסופה.

הגמרא מוסיפה שיש סוברים שצריך לחתום בסוף הברכה: "ברוך אתה ה' מקדש ישראל ע"י חופה וקידושין", כשם שחותמים בקידוש של שבת. וביאר רש"י שבקידוש של שבת חותמים בברוך כיון שיש באמצעו הפסק כגון במילים "כי הוא יום תחילה למקראי קודש", ומכיון שברכת האירוסין יש בה לשון של קדושה כמו בקידוש – יש לחתום גם בברכת האירוסין.

גירסאות הראשונים:

רבינו תם הגיה בנוסח הברכה "והתיר לנו את הנשואות לנו ע"י חו"ק". הגהה זו מופיעה בחלק מדפוס השו"ע, והנושאי כלים של השו"ע כתבו שהעיקר להלכה כהגהת רבינו תם.

בעל העיטור כתב שהנוסח הנכון הוא: "ע"י חופה בקידושין" (בב' רפה). וכך מופיע בשו"ע²⁴. אמנם ברמ"א מופיע "ע"י חופה וקידושין".

הרמב"ם גרס "אשר קידשנו במצוותיו והבדילנו מן העריות..." (אך לגירסת רוב הראשונים אומרים "וציונו על העריות", כמובא לעיל).

לגבי חתימת הברכה: יש אומרים שחותמים "ברוך אתה ה' מקדש ישראל". וכן כתב השו"ע.

22. דף זב.

23. רש"י.

24. סעיף א.

"כל המקדש אשה, בין על ידי עצמו בין על ידי שליח, מברך "אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות, ואסר לנו הארוסות, והתיר לנו הנשואות [לנו] על ידי חופה בקדושין, ברוך אתה ה' מקדש ישראל". שו"ע סעיף א

ויש אומרים שחותמים "ברוך אתה ה' מקדש ישראל ע"י חופה וקידושין". וכן כתב הרמ"א.

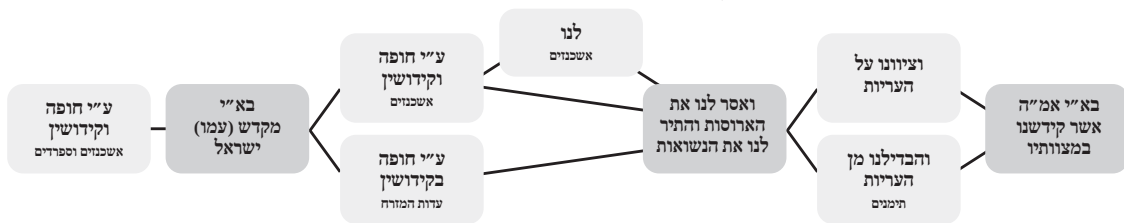
"ויש אומרים נוסח הברכה בלשון אחר, כי אומרים: "והתיר לנו הנשואות על ידי חופה וקדושין", וחותם: "ברוך אתה ה' מקדש עמו ישראל על ידי חופה וקדושין" וכן נוהגים במדינות אלו". רמ"א סעיף א

הנוסח המקובל כיום:

בעדות אשכנז (סידורים נוסח אשכנז, ספרד, אדמו"ר הזקן) הנוסח הוא כהגהת רבינו תם, לא כבעל העיטור, והחתימה כרמ"א: "בא"י אמ"ה אקב"ו על העריות, ואסר לנו את הארוסות, והתיר לנו את הנשואות לנו ע"י חופה וקידושין, בא"י מקדש עמו ישראל ע"י חופה וקידושין".

בעדות המזרח ויוצאי צפון אפריקה²⁵ הנוסח המקובל כיום הוא אותו נוסח כמו בעדות אשכנז, למעט שינוי קטן שאומרים כבעל העיטור "ע"י חופה בקידושין" כפי שמופיע בשו"ע. מעניין לציין שלגבי חתימת הברכה נוהגים הספרדים כרמ"א ולא כשו"ע²⁶.

תרשים נוסחאות לברכת האירוסין:

מי מברך את ברכת האירוסין

הרמב"ם והטור כתבו שהחתן מברך, ואם מקדש באמצעות שליח (שהחתן אינו נוכח והשליח נותן את הטבעת ואומר "הרי את מקודשת לפלוני") – השליח מברך.

25. על פי ילקוט יוסף, סידור הגר"מ אליהו, סידורים נוסח מרוקו.

26. בשו"ת יביע אומר ביאר ששיטת הרמ"א היא כנוסחת הגאונים הראשונים (בעל הלכות גדולות ועוד), וכך דעת רבים מהראשונים, ולכן אין לשנות את מנהג הספרדים המקובל כיום, וכפי שמצינו כמה מנהגים שהשתנו מזמן השו"ע. עוד מעניין לציין שעדות תימן נוהגים בחתימת הברכה כשו"ע, וכן נוהגים לומר "והבדילנו", כרמב"ם, ואומרים "ע"י חופה וקידושין" כאשכנזים ולא כבעל העיטור. כך נוסח הברכה בעדות תימן: "בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצותיו והבדילנו מן העריות ואסר לנו את הארוסות והתיר לנו את הנשואות [כך הנוסח בסידור תכלאל (בלאדים), ולנוסחת השאמים אומרים "לנו" כהגהת רבינו תם] ע"י חופה וקידושין, בא"י מקדש ישראל".

הב"ש כתב שדין זה נלמד מהפסוק "ויברכו את רבקה", שאליעזר היה שליח.

ה'ספר מצוות גדול' והגהות מיימוניות כתבו שאדם אחר מברך.

הב"ש ביאר שהטעם של שיטה זו הוא כדי שלא לכייש את מי שאינו יודע לברך. אמנם אם אין אדם אחר שיברך, נותנים לחתן לברך.

פסיקת ההלכה:

השו"ע²⁷ כתב שהחתן מברך (או השליח). הרמ"א כתב שנוהגים שאדם אחר מברך.

בן איש חי וילקוט יוסף כתבו שהמנהג כיום בעדות המזרח כדברי הרמ"א, ונוהגים שהרב מסדר הקידושין הוא המברך, ומכוין להוציא ידי חובה את החתן והכלה, והם מכוונים לצאת בברכתו.

מתי מברכים ברכת האירוסין

האם מברכים לפני הקידושין או אחריהם:

לדעת הרמב"ם (וראשונים נוספים) מברכים לפני הקידושין, כמו בכל ברכות המצוות שמברכים לפני עשיית המצוה (עובר לעשייתן).

לדעת הראב"ד (וראשונים נוספים) מברכים מיד לאחר הקידושין, שאם יברך לפני הקידושין יש חשש שהאשה תחזור בה ולא תרצה להתקדש ונמצא שבירך לבטלה, ואין הכרח לברך עובר לעשייתן כיון שלא מברכים וצונו לקדש אשה כמו בברכות המצוות.

להלכה פסקו השו"ע²⁸ והרמ"א (בדרכי משה) כרמב"ם שמברכים לפני הקידושין.

הח"מ והב"ש העירו שבדיעבד אם שכח לברך לפני הקידושין, אפשר לסמוך על שיטת הראב"ד ולברך מיד אחר הקידושין.

אמנם בילקוט יוסף כתב שאין לברך כלל אחר הקידושין, ואם שכח לברך לפני – הפסיד את הברכה.

האם שייך לברך ברכת אירוסין בזמן הנישואין (כאשר עושים אירוסין ונישואין בנפרד):

לדעת הרמב"ם: אם לא בירך ברכת אירוסין בזמן הקידושין – לא יברך אותה בזמן הנישואין.

27. סעיף א.

28. סעיף א.

לדעת הרא"ש: אם לא בירך ברכת אירוסין בזמן הקידושין – יברך אותה בזמן הנישואין.

לדעת המרדכי: אפילו לכתחילה יברך ברכת אירוסין בזמן הנישואין.

השו"ע²⁹ פסק כרמב"ם שבכל מקרה אין לברך ברכת אירוסין בשעת נישואין.

הרמ"א כתב שהמנהג לברך בשעת הנישואין, אפילו עבר זמן רב מהקידושין.

"אם לא ברך ברכת אירוסין בשעה שקדש, לא יברך אותה בשעת נישואין. שו"ע סעיף ג

הגה: ויש אומרים דמברכין אותה בשעת הנישואין, וכן נוהגין. אפילו קדש אשה מזמן ארוך, מברכין ברכת אירוסין תחת החופה. ויש אומרים דחוזר ומקדש אותה תחת החופה, כדי שיהיו הקדושין סמוכין לברכה. ועיין לקמן סימן ל"ו. ואם ברך כבר ברכת אירוסין בשעת קדושין הראשונים, יש אומרים דחוזרים ומברכים תחת החופה בלא הזכרת שם, משום הרואים, וכן נראה ל"י. רמ"א שם

הח"מ ביאר שהרמ"א פסק כרא"ש שבדיעבד אפשר לברך בשעת נישואין.

אמנם הגר"א ביאר שהרמ"א פסק כמרדכי, שאפילו לכתחילה יברך בשעת נישואין.

נישואין שלא מברכים בהם ברכת האירוסין

נישואי אנדרוגינוס:

אנדרוגינוס הוא אדם שיש לו אברים זכריים ונקביים גם יחד, ומבחינת ההלכה הוא נחשב ספק זכר ספק נקבה.

כתב הנודע ביהודה (הובא בפת"ש) שאנדרוגינוס מותר לישא אשה, אך אינו מצווה בזה, ואם נושא לא יברכו ברכות אירוסין ונישואין, מפני שהוא ספק זכר וספק ברכות להקל³⁰. וטוב לעשות חופתו עם חתן אחר, כדי שישמע את ברכתיו וייצא ידי חובה.

29. סעיף ג.

30. ואע"פ שלגבי ברכות נישואין אמרו חז"ל שכלה בלא ברכה אסורה לבעלה (כפי שנלמד בהמשך בהלכות חופה ושבע ברכות), באנדרוגינוס אין לחוש לזה כיון שאי אפשר לברך מטעם ספק ברכות.

נישואי חרש וחרשת:

לגבי נישואי חרש וחרשת כתב הנודע ביהודה שאף על פי שהם נישואין גמורים³¹, מכל מקום אין מברכים ברכת אירוסין, כיון שעיקר הברכה שמברך מסדר הקידושין נועדה להוציא החתן ידי חובה, וחרש אינו יוצא ידי חובה. ופשוט שאין הברכה מעכבת³².

נישואי חרש ופקחת:

לגבי ברכת אירוסין בנישואי חרש ופקחת, כתב הנודע ביהודה שהדבר תלוי בשאלה האם גם הכלה צריכה לצאת ידי חובה בברכת האירוסין, שאם נכריע שגם הכלה צריכה לצאת ידי חובה – הרי שיש לברך ברכת אירוסין בנישואי חרש ופקחת כדי להוציא את הכלה ידי חובה. למעשה הנודע ביהודה הסתפק בזה ולא הכריע.

נישואי קטן:

הראשונים נחלקו האם מותר להשיא אשה לקטן שטרם הגיע לגיל מצוות.

לדעת הרמב"ם אסור, שאם נושא אשה הרי זה כזנות. וכן פסק השו"ע³³.

לעומת זאת, לדעת תוספות מצוה על האב להשיא את בנו בעודו קטן סמוך לבגרותו. וכן פסק הרמ"א³⁴.

לאור זאת כתב הבאר היטב שלדעת רמב"ם ושו"ע אין לברך ברכות אירוסין ונישואין בנישואי קטן, ואם בירך חוזר ומברך כשיגדל. אבל לדעת תוספות ורמ"א מברכים הברכות, ואין צריך לחזור ולברך כשיגדל.

הבאר היטב הוסיף שיש מי שמסתפק לומר שאולי אף לתוספות ורמ"א אין לברך, כיון שסוף סוף פטור מן המצוות. אמנם הספק הוא רק בקטן שקידש קטנה, אך אם אחד מהם גדול – אפשר לברך ללא פקפוק לשיטת תוספות ורמ"א.

---

31. כמבואר בגמרא יבמות קיב ב.

32. לגבי ברכות נישואין בנישואי חרש וחרשת: מדברי הנוב"י קשה להבין מה דעתו בזה. ובאנציקלופדיה תלמודית כתבו עפ"י אחרונים שבנישואי חרש וחרשת מברכים ברכות נישואין, לפי שברכות אלו אין החתן מברך אותן, וכתבו שאף הנוב"י מודה בזה.

33. סימן א סעיף ג.

34. בספרו דרכי משה על הטור סימן א.

שאלות חזרה מתוך בחינות הרבנות הראשית

שאלה:

1. האם חוששין לקידושין: א. בנישואין אזרחיים. ב. בפנוי ופנויה שחיים כזוג נשוי. ג. האם משתנה הדין במקומות שהיהודים אנוסים מלהינשא כדת משה וישראל?

שאלה דומה (ממבחן אחר): האם חוששין לקידושין בנישואין אזרחיים, וכיצד הדין במקומות שהרשויות אוסרים על היהודים להינשא כדת משה וישראל?

תשובה לדוגמא:

א. נישואין אזרחיים: במשנה במסכת גיטין מובא שלדעת בית הלל אדם שגירש את אשתו ולאחר מכן ישן עמה בפונדק – צריך לתת לה גט נוסף, ומבארת הגמרא טעמים: חזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, ולשם קידושין בעל.

יש מן הראשונים שכתבו על פי גמרא זו, שכל פנויה שנבעלה בפני עדים צריכה גט.

אולם לדעת רוב הראשונים, וכן נפסק בשו"ע, החזקה שאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות נאמרה רק ביחס לאשתו או גרושתו, אבל פנוי שבא על פנויה – אין לחשוש שבעל לשם קידושין.

לגבי אנוסים שהתחתנו בחוקותיהם כתב הרמ"א עפ"י שו"ת הריב"ש שאינם צריכים גט, מפני שמעשיהם מראים שאין דעתם לקידושין כדת משה וישראל והכל מודים שאין אומרים בזה "חזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות".

אמנם אם חיו יחד לאחר שחזרו ליהדותם, כתב הפת"ש שצריכים גט, שבוודאי בעל לשם אישות.

הח"מ כתב שאנוסים השומרים מצוות בצנעה, צריכים גט בכל מקרה, שהרי התייחדו בפני אנוסים רבים לשם נישואין, ואינו עושה בעילתו בעילת זנות, ובפרט אם טבלה לנדתה.

לאור זאת דנו אחרוני האחרונים לגבי נישואין אזרחיים. יש שהצריכו גט מחשש שמא יאמרו אשת איש יוצאה בלא גט, או מחשש שמא ביום מן הימים הרהר תשובה וקידש בכיאה, או מפני שחיים משותפים כדרך איש ואשה יש בהם גדר של אישות ואין זה בעילת זנות. אולם

3

באיזה סוג קידושין נחלקו הפוסקים בתוקפם כשנעשו בלילה, ומה טעם השוללים קידושין הללו?

הסוגיא בגמרא:

שיטות ראשונים:

הפסיקה להלכה:

4

באר דיון הלכתי המובא בפוסקים בתוקפם של קידושין בלילה, ומדוע בקידושין הנוהגים בימינו אין חוששים לנידון זה?

הסוגיא בגמרא:

שיטות ראשונים:

הפסיקה להלכה:

5

באר השיטות השונות בדקדוק ונוסח ברכת האירוסין.

הסוגיא בגמרא:

שיטות ראשונים:

הפסיקה להלכה:

6

ברכת האירוסין: ציין ובאר מי מברך ברכה זו, ובאיזה שלב מברכים אותה. פרט השיטות. ציין כיצד ינהגו בקידושי חרש וחרשת ביחס לברכה זו.

הסוגיא בגמרא:

שיטות ראשונים:

הפסיקה להלכה:

7

ברכת האירוסין: א. מי מברך ברכת האירוסין ומדוע? ב. באיזה שלב בחופה מברכים ברכה זו, ומדוע? ג. חופת חרש וחרשת - כיצד ינהג מסדר הקידושין בעניין ברכה זו?

הסוגיא בגמרא:

שיטות ראשונים:

הפסיקה להלכה: